

і заборон), проходження служби (додаткові у порівнянні з іншими державними службовцями повноваження та обов'язки, особливий порядок підвищення по службі, вимоги до зайняття окремих посад, спеціальні підстави і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, граничний вік перебування на службі, службові розслідування, службова підготовка під час проходження служби) та звільнення (це спеціальні порядок і підстави для звільнення за служби). Ці особливості разом зі специфікою завдань, форм, методів діяльності поліцейських дають підстави стверджувати, що державна служба в Національній поліції України на посадах поліцейських відрізняється особливим характером і вимагає окремого регулювання, про що повинно бути зауважено в законодавстві про державну службу з розкриттям змісту означених категорій (державна служба особливого характеру, посада державної служби особливого характеру) та визначенням підстав її правового регулювання.

Список бібліографічних посилань

1. Про міліцію : закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ / Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991 № 4. Ст. 20.
2. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.
3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

Надійшла до редколегії 23.03.2018

УДК 351.74

О. І. УЛЬЯНОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри тактико-спеціальної та вогневої підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Дослідження присвячено нормативно-правовому регулюванню відносин у сфері застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України.

Ключові слова: *поліцейські заходи примусу, вогнепальна зброя, Національна поліція, права і свободи громадян, міжнародне законодавство.*

У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, у зв'язку з чим держава повинна забезпечити реалізацію прав і свобод громадян.

Одним із центральних органів виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, є Національна поліція України, яка відповідно до ст. 2. Закону України «Про Національну поліцію» серед поліцейських послуг надає і такі як: забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності.

Слід звернути увагу на те, що поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції.

Зазначене свідчить про те, що працівник поліції повинен бути постійно готовим до професійного втручання в ту чи іншу ситуацію, яка виникає як під час виконання ним службових обов'язків, так і поза ними. Особливо це стосується патрульних поліцейських, які першими реагують на повідомлення про правопорушення, а також враховуючи їх цілодобове несення служби.

Безумовно, що не всі правопорушення патрульним поліцейським вдається припинити без застосування тих чи інших поліцейських заходів. Тому, виконуючи свої обов'язки з охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення працівники поліції застосовують в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу.

Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення застосовує в межах своєї компетенції поліцейські заходи примусу, а саме: фізичний вплив, застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Найбільш суворим заходом примусу є застосування вогнепальної зброї, у зв'язку з чим вкрай важливим є дотримання вимог законодавства працівниками поліції з метою недопущення перевищення повноважень та завдання шкоди. Зазначене, актуалізує дослідження нормативно-правового регулювання відносин у сфері застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї під час виконання працівниками Національної поліції службових повноважень.

Питання нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї досліджували такі вчені як: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. П. Віденко, В. В. Новиков, В. І. Осадчий, Т. П. Мінка та ін.

Правові засади застосування поліцією заходів примусу, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейськими визначено як у національному, так і міжнародному законодавстві.

В Україні питання застосування вогнепальної зброї закріплено у Законі України «Про Національну поліцію» [1].

Сам факт закріплення на законодавчому рівні найсуворішого заходу примусу є фактом позитивним і таким, що відповідає міжнародним правовим актам щодо застосування вогнепальної зброї. Разом з тим, виникають питання відносно термінології застосованої в статті, яка регламентує застосування вогнепальної зброї.

Відповідно до ст. 46 Закону поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

Далі у зазначеній статті прописані виняткові випадки застосування вогнепальної зброї, а також випадки коли вогнепальна зброя застосовується без попередження. Як бачимо і в першому і в другому випадку законодавець застосовує термін «застосування» вогнепальної зброї. Тобто не має градації щодо використання та активного використання зброї. Натомість у п. 10 коментованої статті прописано, що поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора. Увівши поняття «активне застосування», законодавець не розкриває його поняття і різницю між терміном «використання». Більше того у п. 13 цієї ж статті зазначено,

що поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб. Тобто введено ще один термін – «використання» вогнепальної зброї.

З метою визначення семантики зазначених термінів звернемось до відповідних джерел.

Так, відповідно до Словника Української мови термін «застосовувати», «застосувати» означає використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток, а термін «використовувати», «використати» визначається через категорію застосувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось [2].

Таким чином, термін «застосувати» та «використати» є синонімами. У зв'язку з чим вважається недоцільним використання в Законі одночасно категорій «застосування» «активне застосування» та «використання» зброї.

Слід зазначити, що у ст. 15 закону України «Про міліцію» «Застосування вогнепальної зброї» та ст. 15-1 цього закону «Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції вживається термін «застосування» вогнепальної зброї [3].

Аналіз міжнародно-правових актів щодо застосування вогнепальної зброї дає можливість зробити висновок про те, що вони є більш виваженими і чіткими щодо врегулювання зазначеного питання.

Так, відповідно до ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН, вогнепальна зброя не повинна застосовуватися, за винятком випадків, коли підозрюваний правопорушник чинить збройний опір чи іншим чином ставить під загрозу життя інших і коли інші заходи, що мають менше винятковий характер, недостатні для затримання підозрюваного правопорушника. Про кожний випадок застосування вогнепальної зброї має бути негайно повідомлено компетентні органи влади [4].

У «Декларації про поліцію», прийнятої Парламентською асамблеєю Ради Європи (Резолюція N 690 (1979) зазначено, що офіцери поліції повинні отримувати зрозумілі та чіткі розпорядження щодо способу та обставин, за яких вони повинні застосовувати зброю, поліцейські повинні отримувати ясні і чіткі вказівки щодо порядку і обставин застосування зброї [5].

Застосування сили та вогнепальної зброї регламентовано в «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку», прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року).

В даному документі зазначається, що службовці органів правопорядку при виконанні своїх обов'язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату.

Щодо застосування зброї в зазначеному документі йдеться про те, що службовці органів правопорядку не повинні застосовувати вогнепальну зброю проти людей, за винятком самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного травмування, для запобігання вчиненню особливо серйозного злочину, пов'язаного з серйозною загрозою життю, для арешту особи, яка становить таку загрозу та чинить опір їх наказам, або для запобігання їй втечі, і тільки тоді, коли менш рішучі заходи недостатні для досягнення цих цілей. За будь-яких обставин умисне застосування сили, що має смертельний наслідок, допустиме лише тоді, коли цього абсолютно неможливо уникнути з метою захисту життя [6].

Проаналізовані три міжнародні нормативно-правові акти дають змогу зробити висновок про наступне:

- службовці правопорядку повинні в своїй діяльності використовувати ненасильницькі засоби;

- застосування вогнепальної зброї є крайнім заходом;
- застосовується у разі якщо інші заходи є неефективними та не дали бажаного результату з метою самозахисту та захисту інших осіб від неминучої загрози смерті ті інших тяжких злочинів.

Характерним є те, що зазначені акти вживають термін «застосування» у всіх випадках, пов'язаних із вогнепальною зброєю.

При здійсненні аналізу законодавства деяких зарубіжних країн маємо таку ж ситуацію щодо застосування вогнепальної зброї.

Так, відповідно до Закону про завдання і повноваження Баварської державної поліції від 14 вересня 1990 року [7] у всіх випадках, що стосуються вогнепальної зброї вживається термін «застосування». Наприклад ст. 66 Загальні приписи про застосування вогнепальної зброї; ст. 67 Застосування зброї проти осіб; ст. 68 Застосування зброї проти осіб у натовпі.

Закон Чеської Республіки про поліцію Чеської Республіки 2008 року у ст. 56 «Застосування зброї», закріплює повноваження поліцейського і випадки, при яких він має право застосовувати зброю [8].

Відповідно до ст. 17 Закону Республіки Польща «Про поліцію» від 1990 року [9] зазначено, якщо засоби безпосереднього примусу виявилися недостатніми або їх застосування, з огляду на обставини даної події, є неможливим, поліцейський має право застосувати вогнепальну зброю. Застосування вогнепальної зброї має відбуватися у спосіб, який завдає якомога меншої шкоди особі, проти якої застосовано вогнепальну зброю.

Таким чином, проведений аналіз законодавства, яке регулює діяльність поліції ряду європейських країн дає підстави зробити висновок про те, що у всіх випадках, пов'язаних з вогнепальною зброєю, вживається термін «застосування» зброї.

Так, і в Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН, і в «Декларації про поліцію», прийнятої Парламентською асамблеєю Ради Європи (Резолюція № 690 (1979) і в «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку», прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року), а також в законодавствах яке регулює діяльність поліції ряду європейських країн у всіх випадках, пов'язаних з вогнепальною зброєю, вживається один термін – «застосування» зброї.

Основна мета застосування вогнепальної зброї полягає у захисті життя як працівників поліції, так і інших осіб, які перебувають у небезпеці. На прийняття рішення щодо застосування зброї у працівника поліції, в окремих випадках, є лічені секунди. Попри це, недотримання встановлених вимог, перевищення повноважень, чи навпаки незастосування зброї за необхідних умов, може призвести до трагічних наслідків. У зв'язку з чим, положення законодавства, яке визначає умови застосування зброї, мають бути чіткими та зрозумілими, а саме у ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» повинно бути зазначено один термін – «застосування» зброї.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.03.2018).
2. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 412.
3. Про міліцію : закон України від 20.12.1990 № 565-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 4. Ст. 20.
4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» : від 17.12.1979 № 34/169 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282/card2#Card (дата звернення: 21.03.2018).

5. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» : від 08.05.1979 № 690 (1979) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (дата звернення: 21.03.2018).

6. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку : від 07.09.1990 / Організація Об'єднаних Націй // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334 (дата звернення: 21.03.2018).

7. Про завдання і повноваження Баварської державної поліції : закон від 14 вересня 1990 року / пер. з нім. мови здійсн. Б. Шльоером, Г. Рижковим // Центр політико-правових реформ : офіц. сайт. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Bav_90.pdf (дата звернення: 21.03.2018).

8. Про поліцію Чеської Республіки : закон Чеської Республіки від 17.07.2008 / пер. з чес. мови здійсн. А. Поритком // Центр політико-правових реформ : офіц. сайт. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/cheh_2.pdf (дата звернення: 22.03.2018).

9. Про поліцію : закон Республіки Польща від 1990 р. / пер. з пол. мови здійсн. А. Поритком // Центр політико-правових реформ : офіц. сайт. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf> (дата звернення: 22.03.2018).

Надійшла до редколегії 09.04.2018